

11. Kurzweil R. The singularity is near: when humans transcend biology / Ray Kurzweil. – New York, Viking Penguin, 2005. – 602p.
12. Lem S. Reflections on My Life / Stanislaw Lem // Microworlds (Literary Masterpieces, Volume 10). – HBJ, 1984. – P. 1-30.

Бейлін М. В. Нанотехнології в реальному і фантастичному технополі людського буття

У статті розглядається евристичний потенціал наукової фантастики в осмисленні технологічного майбутнього людства. При зверненні до сюжетів фантастичної літератури наголошується, що на сучасному етапі розвитку людства спостерігається зростання сфери мислимого, людський світ все більш переходить в модус можливого як інформаційний, комп'ютерний, текстуальний, знаковий всесвіт, все більш розчиняючи в собі всесвіт фактів. Обґрунтовується думка про фантастику як способі пізнавальної практики і показано, що в розробці нанотехнологій важливе місце посідає комбінування, синтез вже наявних знань і відомих способів дій у людини в технополі.

Ключові слова: нанотехнології, нанотехнологічне майбутнє, реальне, фантастичне, прогностично-футурологічний аспект, реалізація прогнозів, фортсайтні дослідження, наносвіт, постлюдина.

Beilin M.V. Nanotechnologies in the real and fantastic human being technofield

The article discusses the science fiction heuristic potential in understanding the technological future of humanity. When referring to the subjects of fantastic literature notes that at the present stage of human development there is an increase in the scope of the thinkable, the human world becomes more and more as a possible mode of information, computer, textual, symbolic universe, increasingly dissolving a universe of facts. The opinion of fiction as a means of cognition and practice shows that the development of nanotechnologies takes place a combination and synthesis of existing knowledge and known methods of human actions in the technofield.

Keywords: nanotechnologies, nanotech future, the real, the fantastic, predictive-futurist aspect, the forecast implementation, the foresight study, nanoworld, posthuman.

А.А. Семененко, канд. філос.наук, ст. викладач
кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

НАДБАННЯ ТА РИЗИКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ

Стаття присвячена досвіду і проблемам українського культуротворення в умовах модерної історії. Аналізуються виклики сучасності щодо потужності енергії українства у процесах національної ідентифікації, державотворення та відновлення комунікативної функції культури, загубленої тривалим існуванням у резервації.

Ключові слова: глобалізація, національна ідентичність, комунікативна функція культури, культурна пам'ять, культурна травма, національний культурний проект.

Нинішній стан України – стан революційних перетворень, війни та глибоких криз у всіх сферах суспільного життя – прояв давно назрілих протиріч, цивілізаційного масштабу, в яких вітчизняна культура втягнута століттями. Але це і глибокий внутрішній конфлікт між внутрішнім змістом нашої культури та її зовнішньою репрезентацією. Вимір «гідності», проголошений як імператив останньої революції, це, насамперед, амбітна заявка на те, чого ми варті, на що спроможні, чого бажаємо. Як ніколи раніше, гостро постає питання скрижалей національної культури, її ціннісної структури та спроможності щодо сучасних викликів. Приходить усвідомлення культури як стратегічної сфери суспільного буття, розбудовою і інституалізацією якої мусить займатись держава, а внутрішнім формотворенням – інтелектуальна еліта суспільства – митці, науковці, журналісти.

Метою статті є визначення характеристик перехідного стану України, з'ясування чинників, що гальмують її розвиток та заважають здійсненню євроінтеграційного вибору, дослідження провідних напрямків культуротворення та ризиків, які чатують на медіаторів вітчизняної культури.

Теоретична дискусія щодо культурного проекту «Україна» має давню і трагічну історію, адже тривалий час вона знаходилась або під прямою забороною, або у «прокрустовому ложі» радянської цензури, під прицілом ярликів і звинувачень у націоналізмі. Її учасниками мали мужність стати найвідважніші патріоти, адже вітчизняна історія рясніє прикладами переслідувань, репресій, цькувань і, навіть, фізичних знищень, за будь-які мистецькі і наукові рефлексії на теми національного буття.

Тим не менш сучасні розвідки мають змогу спиратись на потужну традицію політичної та культурологічної думки від Д. Антоновича, В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, В.Липинського, І.Огієнка – мислителів ХІХ-ХХ ст., відмінність яких узгоджується єдиною позицією, висловленою І. Огієнком у курсі лекцій, присвячених українській культурі та історії українського друкарства : «...народ з такою культурою повинен мати такі ж самі форми свого державного життя...» [5, 127]. Ідея державності, як гаранта вільного розвитку національної культури, осмислювалась і розроблялась такими провідними діячами вітчизняної культури як Михайло Драгоманов, Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Павлик, Сергій Подолинський та ін.

Радянський період, з його повною заполітизованістю науки та мистецтва та всесиллям командно-адміністративної системи, обмежив можливості для творення об'єктивної концепції розвитку національної культури. Тема «Україна» звучить у творах, акціях та діях шестидесятницького руху – самооб'єднання митців, науковців, журналістів. Публікація різного роду текстів, присвячених українській культурі та злочинам проти неї, була можлива тільки у межах самвидавів. Серед найважливіших – трактат Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (опублікований, у формі листа до ЦК КПУ у грудні 1965 р.), збірник матеріалів В'ячеслава Чорновола «Лихо з розуму» про арешти і суди 1965–1966 рр. (1967), твори Валентина Мороза, Євгена Сверстюка, Михайла Осадчого, Василя Голобородька, Ігоря Калинця, Василя Стуса, Миколи Холодного.

Роки незалежності – час відвойовування історичної правди, вибудовування концепції української культури, переосмислення її місця у світовій культурі, поновлення у своїх правах національної мови, мистецтва, освіти. Цей процес ускладнений інерцією суспільної думки та ідеологічними перепонами, але він неминучий і необхідний для формування національно ідентифікованого громадянського суспільства, яке тільки і здатне нарешті сформувати українську державність, як фундамент існування та розвитку культури. Цій темі присвячені публікації М. Рябчука, М. Шевчука¹ та цілий ряд статей, доповідей та виступів О. Пахльовської [5], Л. Костенко, О. Забужко². Важливим є не тільки аналіз болюче-актуальних питань ускладненості процесу інтеграції України, її соціально-світоглядної структури, що залишається конфліктно-руйнівною, а і вироблення проєктивного бачення, тактики реальних дій щодо продуктивності застосування її потенціалу – географічного, ресурсного, людського, інтелектуального, духовного.

Сучасна вітчизняна культура вступила у фазу якісних перетворень, бурхливих і стрімких сьогодні, але закладених довготривалими глибинними змінами. Відома теоретикам модель будь-якого розвитку завжди включає як періоди стабільності, так і періоди перехідних, межових станів, що позначаються наростанням ентропійних процесів, втратою напрямку, зростанням хаотичності у різних сферах діяльності. Період розвою, що переживає українська культура вочевидь позначений ризиками кризисного стану: розбалансування економічної системи, соціальні напруження, політичні конфлікти, фінансовий занепад

¹Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави» – К. : Критика, 2000. – 272 с.; Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження – К. : Вид-во «К.І.С.», 2011. – 288 с.; Шевчук В. Загублена українська культура за тисячу років – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 74 с.

²Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала – 2-ге вид. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. – 32 с.; Ліна Костенко: На сьогодні у нас сформоване громадянське суспільство. // г-та «Україна молода». - №227 від 02.12.2004 р.; Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – Київ: Факт. – 2006. – 156 стор.; Оксана Забужко «На порозі гуманітарної катастрофи. Культурна політика і державна незалежність» // г-та «Дзеркало тижня» № 47 від 2 грудня 2005р

культурних та наукових інституцій. Але у небезпеках перехідного періоду криється й величезний потенціал, де криза виступає могутнім викликом культурі, точкою переоцінки її ціннісної основи, активізацією особистісного начала, сміливістю самовиявів індивідів, збагаченням зовнішніми впливами, розкриттям інтеграційного потенціалу національного щодо глобального, урізноманітненням класової і верстової структури суспільства тощо.

Так, спостерігаємо нестримні процеси змін ціннісної структури вітчизняної культури, коли зовнішні негаразди у вигляді революційного протистояння, сплеску сепаратистського руху, зовнішньої агресії оголили глибинний конфлікт між вкоріненими у суспільну свідомість архетипами колоніальної спадщини, комуністично-тоталітарними патернами і напрямком руху культури. Очевидність ускладненості інтеграції української культури у світову спільноту, спрямовує науковий і дослідницький інтерес на пошук першопричин цих негараздів. І основною визнається занадто повільна зміна у соціальному портреті нації, в якому мусить бути подоланий архетип «вічного учня» і панування «конформістського» типу особистості. Натомість рівень розвинутої країн у масштабах світової культури вимірюється ступенем розвитку громадянського суспільства, здатністю громадян до самоорганізації, що врешті й забезпечує успішність економіки, збалансованість політичної сфери, правову справедливість, гармонічність соціальної структури тощо.

Саме тому у сучасному українському теоретичному дискурсі часто постають питання щодо «структурної неповноти української культури» (І. Дзюба), її «загубленості» (В. Шевчук) та перманентного перебування «у вимірі пост» (О. Пахльовська). Цілий ряд конференцій, круглих столів, семінарів присвячується проблемам України, що гальмують, ускладнюють її розвиток в обраному напрямку. Узагальнюючи різновекторні аналізи дослідників, слушною видається цитата із статті О.Пахльовської, відомої письменниці і науковця : «Україна може вижити як Україна поки що завдяки лише культурі. Економічних її потужностей на сьогодні не достатньо для рівноправного діалогу зі світом. Лише духовні її потужності можуть забезпечити повноцінну присутність на сцені сучасної історії. Культура – єдиний посланець, який може дати духовне, психологічне, моральне – і, врешті, наукове – обґрунтування нашому давньому прагненню бути самостійною державою. Культура – посланець душі України та її інтелекту, її людська і творча суть. Лише культура може відстояти національну ідентичність нашої Батьківщини [5, с. 117].

Важливим в цьому сенсі є визначення як реальних механізмів самовідновлення та розвитку культури, так і розуміння характеру сучасного світу, у який намагається увійти наша держава. Одна з провідних тенденцій світової культури – процес глобалізації, який «розмиває» нації-держави, перетворюючи світ у корпоративну імперію. За визначенням Ульриха Бека, глобалізація – це перемога економіки над політикою, транснаціональних корпорацій над державним апаратом та інститутами цивільного суспільства. При цьому вона вступає в конфлікт не тільки з національними державами третього світу, а й нищить власні витoki – систему європейських цінностей і саму європейську цивілізацію. [2] Тому для українців, а, насамперед, для діячів культури, мистецтва та мас-медіа, які й формують дискурс вітчизняної культури, є важливим усвідомлення нелінійності, багатозначності та невизначеності шляхів самої світової цивілізації.

Колізії національної державності у вирі прогресуючої глобалізації досліджує плеяда визначних теоретиків ХХ-ХХІ ст.: У. Бек, Зб. Бжезінський, С. Гантингтон, Е.Дж. Гобсбаум, Р. Робертсон, П. Слотердаjk, П. Сохань та ін. Палітра оцінки масштабів та наслідків глобалізації величезна: від пророцтва смерті держави до відродження її та пріоритетів національного. Але безперечним є факт процесу формування не тільки всепроникної економічної зони, а і глобальної політичної системи для координації зусиль боротьби зі злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, вирішення проблем екології, культурної спадщини, правового захисту та інформаційного простору. Феномен «глобального правління», розвиток наднаціональних інститутів (Ліги націй, ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ, ЮНІСЕФ та ін.) змінюють владні повноваження державних інститутів, перетворюючи їх в «... нелінійну динамічну систему, в якій функції держави перерозподіляються між чотирма основними рівнями: наддержавний (цивілізаційний, міжнародний), регіональний (локальний), рівень недержавних громадських організацій і національний». [7, с.66]

Для України ж перспектива входження у світову спільноту у стані недоформованої національної держави становить небезпеку повернення до колоніального статусу. Як слушно зазначає М. Козловець: «Парадокс ситуації полягає в тому, що в суспільствах, які не пройшли через повноцінний період національного саморозвитку, але «втягнуті» у процеси глобалізації, соціального перепроєктування, ліберальна «політична нація» з її громадською самосвідомістю, державницьким патріотизмом й активною індивідуальною позицією може виявитися ще більш руйнівним способом самоорганізації, ніж попередня «етнонація». [там само, с.170]. Сформованість держави, національної ідеології та самосвідомості – основи будь-яких кроків реформування всіх інших сфер суспільного організму (економічної, політичної, правової, соціальної тощо) як умови входження у світову спільноту. Так, головним ризиком для незалежної України стала неспроможність сформувати дієву модель держави, адже владна верхівка українства – олігархічна за своїм характером і комерційна за сферою інтересів – наповнює державність України тільки атрибутивно. Провідною задачею культуротворення для України є переосмислення держави як суспільного інституту, здатного до виконання своїх базових функцій та системного вирішення протиріч суспільства. Основою такого державотворення може бути тільки громадянське суспільство та місцеве самоврядування, з їх широкими повноваженнями, ініціативністю, активністю та ефективним контролем. Продемонстрована українством у 2014-15 рр. здатність до самоорганізації³ дає надію на надолуження нарешті у сфері суспільної свідомості активності, ініціативності, дієвості.

Більшість аналітиків і практиків згодні в тому, що саме це є фундаментом, на якому можливо відбудувати власну державність та повноцінні зовнішні стосунки зі світом. Згадуються слова з «Відкритого листа ...» Оксани Пахльовської: «Кожен із нас – тих, кому болить культура, – мусить констатувати простий і страшний у своїй простоті й незаперечності факт: 1) у світовій гуманітарній науці знання про Україну ... відсутні; 2) відтак українська культура не об'єктивізована, не має виходу на світ; її інстинкт зв'язку зі світом атрофований ... А це, в кінцевому підсумку, поглиблює внутрішню її геокультурну дезорієнтованість, розхитує її ще не стабілізовану ідентичність, а головне – позбавляє її голосу в тих актуальних контекстах, де вирішується майбутнє Європи.» [5, с. 13] Авторка відзначає, що діалог будь-якої національної культури зі світом можливий лише мовою інституцій, при цьому важливо не тільки змінити ситуації «дипломатичної порожнечі», а й збудувати систему культурно-наукового співробітництва України з іншими країнами світу. Саме це здатне поновити механізм обміну культурними смислами, змінити негативні характеристики образу нашої країни, розкрити творчий, позитивний потенціал українства.

Якщо дипломатія – справа держави, то культурний обмін, насамперед, питання до ініціативності, активності суспільної свідомості, яка була «стерилізована» роками колоніального статусу та тоталітарного режиму. При цьому важливим є розуміти, що основою «психічного одужання» нації, відновлення її продуктивності є, насамперед, формування національної ідентичності. Саме свідомого формування, адже вона, на думку сучасних дослідників, є штучною конвенційною конструкцією, продуктом колективного уявлення, який формується за допомогою різного роду дискурсивних практик: «Національну ідентичність можна розглядати як форму нарративу та перформенса, тобто створюваного нацією колективного розповідання, уявлення про себе та «інших». [4, с.87] Така міфотворчість – місія митців, науковців, мас-медіа – саме їх діяльність продукує смисли, що вміщують суть національної спільності, тримають всіх членів разом, часто всупереч історичним, політичним та економічним важелям.

³Числені соціальні сторінки і групи інформування та єднання проукраїнських сил (група «Інформаційний спротив» - ініціатива неурядової організації «Центр військово-політичних досліджень», офіційна співдружність «Україна вКонтакті», відкрита група «Етновеволюція» тощо); розширення волонтерського руху (за даними дослідження, проведеного компанією IFK наприкінці листопаду 2014 року до волонтерської діяльності було залучено 23% населення України, з них 74% здійснювали цю діяльність самостійно поза межами будь-яких установ), створення громадських організацій («Нова генерація», «Україна – Територія Життя», «Українська Жіноча Варта» «Центр субкультурних ініціатив», «Європейський вибір» тощо); проектів «Українські злі», «Невідома Україна»; фестивалів Гогольfest, «Ше. Fest», «Етновеволюція» тощо.

Стратегічне значення сучасного українського культуротворення, активізує і теоретичні розвідки феноменів національного, етнічного, національної ідеї, свідомості, ідентифікації. Так, зроблене В.Даренською дослідження феномена національної ідентичності та систематизація його історичних типів, дозволяє зрозуміти стереотипи та перспективи його формування українською інтелектуальною елітою. Авторка визначає національну ідентичність як «синтетичний феномен, що інтегрує у собі різні аспекти соціо-лінгво-культурної ідентичності людей у контексті їхньої приналежності до певної історичної спільноти.» [Там само, с.88] І розрізняє чотири її типи: архаїчний (тип рефлексії сформований за моделлю «свої»-«чужі»), романтичний (заснований на усвідомленні самоцінності кожної національної спільноти, її історії та культури), модерний тип рефлексії (пов'язаний з становленням політичної думки, зокрема ідеології націоналізму, з його теоретичною та практичною спрямованістю на формування національної держави, суверенної та незалежної) і постмодерний тип рефлексії (в якому національна ідентичність є не стільки вимір реальної фактичної наявності нації, скільки є вираженням, репрезентацією цієї наявності).

Стосовно долі національної ідентичності українства, можна констатувати, що вітчизняна культура включена у всі чотири типи рефлексії, але беззаперечним є факт їх недорозвинутості, а особливо двох останніх, модерного і постмодерного типів. Пригніченість, утискання, а згодом і просто винищення комуністично-тоталітарним режимом всіх форм національних ідентифікацій, призвели до тотального занепаду здатності відчувати і репрезентувати назовні свою національність. Було сформовано «новий» тип свідомості – «інтернаціональної» та конформистської, керованої «радянськими патернами»⁴. Тому відновлення у свідомості українства всіх типів рефлексії щодо національної ідентифікації є закономірним, правомірним і необхідним, але існує ризик «застрягання» на рівні архаїчному (цьому сприяє реальність неоголошеної війни, в якій перебуває Україна) та романтичному (зручна експлуатація звичних форм національного колориту – витворів народного мистецтва та ремесел). По-справжньому сучасне звучання української культури можливе лише за умови освоєння її трансляторами та просвітниками кодів спілкування та репрезентації сучасної світової культури, формування свого національного дискурсу – символічного, метафоричного, алегоричного, в якому окреслиться впізнаваний світом образ («look», «style») України.

Нинішній (черговий) інтерес до України, звичайно носить, насамперед, політичний характер. «Спіймати» цю хвилю зацікавленості, розширити, поглибити, зробити системою – задача українства, яка може бути здійснена при введенні культурної розбудови у ранг стратегічних інтересів держави та активності, ініціативності, дієвості громадських інституцій, організацій, рухів, клубів тощо. «Культурний фронт» так само важливий як і військовий, особливо за умов гібридної війни, нав'язаної Україні Росією. «Бої» на цьому фронті ведуться, насамперед, активною частиною суспільства – громадськими та політичними діячами, науковцями, журналістами, митцями, блогерами та ін. Продуктивними бачаться наявні процеси їх консолідації та взаємообміну⁵, що свідчить про відновлення комунікативного простору культури – внутрішнього і зовнішнього.

Суспільство і держава тільки на початку «необробленої ниви» культуротворення європейського гатунку, яке має крок за кроком оновити уявлення світу про Україну через систему інституцій, представництв, кафедр україністики при університетах, а також здійснення масштабних проектів перекладу вітчизняної класики, проведення виставок у провідних музеях світу творів українського модернізму, авангарду, конструктивізму та інших напрямків та періодів, популяризації шедеврів української драматургії, музичного, театрального мистецтва (як класики для розуміння генезису, так і сучасних творів). Саме така

⁴Цікавим є розкриття змісту та небезпек «совкового» мислення, здійснений Євгеном Головахою та Олексєм Паничем у рамках передачі «Культфронт». Режим перегляду <http://www.radiosvoboda.org/media/video/27010310.html>

⁵Громадський проект «Лікбез. Історичний Фронт», Громадська організація «Патріотичні ініціативи», які крім обговорення і популяризації української історії у режимі відкритих лекцій та статей на сайті, пропонують увазі мас-медійників проект «Відкрита Школа Історії», спрямованого на встановлення діалогу науковців з журналістами і в цьому режимі розгляду численних проблемних питань вітчизняної історії та сучасної міфотворчості на історичні теми.

масштабна культурна політика здатна «перезавантажити» уявлення українства про себе і «переломити» ситуацію незнання, нерозуміння світовою цивілізацією, що таке Україна. Як зазначає в одному з інтерв'ю О.Пахловська: «у межах «моральної географії» Європа має до глибини усвідомити, що Україна — це частина європейської цивілізації і давно вистраждала своє право невід'ємної там присутності. А відтак Європа нам не робить ласки, вона допомагає країні, яка у слов'янському світі після Польщі завжди була на найпередовішому рубежі захисту європейських цінностей.» [6].

Зрозуміло, що будь-яка допомога має сенс, коли наявні власні зусилля спільноти щодо порятунку. Події 2014–15рр. довели, що є воля суспільства до змін. Час перевірити витривалість та наполегливість українства, адже нагальним, невідкладним є величезний спектр проблем: захист і відбудова державності, демократизація політичної сфери, подолання корупції, правової несправедливості та ментально-психологічних травм суспільної свідомості тощо. Але серед всіх негараздів сучасного українського культуротворення проглядають обнадійливі тенденції – свідчення величезного прориву в інертності та пасивності українського суспільства – сплеск громадської ініціативи і соціальної відповідальності⁶ – саме ці явища дають надію на успіх тривалої і виснажливої роботи щодо відбудови, оздоровлення та розвитку вітчизняної культури.

Основою такої спрямованої дієвої активності величезного соціального організму – нації – може бути реконструйована у соціальному бутті культура пам'яті. Теми культурної спадщини і пам'яті були актуалізовані у соціально-філософській та культурологічній думці не так давно – у другій третині ХХ ст. Публікації, присвячені колективній пам'яті (Яна Ассмана, Юрія Лотмана, П'єра Нора, Моріса Хальбвакса, Патріка Х. Хаттона), вводять її у центр міждисциплінарного дискурсу й розкривають теоретичну колізію, де культурна пам'ять і соціальна ідентичність існують та функціонують як взаємопов'язані і взаємообумовлені. Наріжними для теорії їх робить, насамперед, загрозливий досвід буття національних культур у ХХ–ХХІ ст., де паралельно зі сплеском культурної самосвідомості багатьох націй, що втілилось у широкому русі по реабілітації та збереженню традиційних культурних комплексів, заснуванню міжнародних організацій по збереженню культурної спадщини (Europa Nostra, World Monuments Fund (Всемирний фонд пам'ятників), ICOM (Міжнародна рада музеїв) та ІКОМОС при ЮНЕСКО, RED (Association Ruralité-Environnement-Développement, Асоціація Село—Екологія—Розвиток), розгортається інший вектор культурного розвитку – процеси уніфікації, урбанізації та глобалізації, що нищать культурне розмаїття людського світу.

Одним з видів соціальної пам'яті, дослідники називають культурну пам'ять, яка на відміну від колективної, історичної, комунікативної, існує тільки як відтворювана соціальними інститутами. Так, Ян Ассман говорить про культурну пам'ять як про розтягнуту в часі комунікативну ситуацію, яка існує завдяки принципам повторення («канону») і «воскресіння», ці «фігури спогадів» й відіграють вирішальну роль у створенні та підтримці політичної, соціальної ідентичності. На думку автора вирішальними є втіленість у певному місті (те, що деякі автори називають «місцями пам'яті»), піднесеність над побутовістю та повсякденністю й наявність центральної влади як стимулятора спогадів. [1]. За характеристикою П. Нора історична реальність виступає як двостороння: з однієї сторони матеріальна, з іншої – символічна. Ця остання сторона історії існує за специфічними законами. Так, за існування цієї символічної історії відповідають носії культури, причетні до її творення і збереження, та наявність практик «відтворення», «вшанування», «ритуалізації» тощо. Саме спільне переживання спільнотою минулого через символи, здійснюване у святах, річницях, фестивалях, відвідуваннях «міст пам'яті» тощо, створює тексти її самоідентифікації, що є умовою існування нації.

Сплеск нового текстотворення в українській культурі, що виражається у практиці «забуття», «збереження», «реконструкцій» минулого у символічних культурних формах («інвентарізація» пам'ятників⁷, організація *студій пам'яті* (memory studies), численних

⁶Варто переглянути лише сторінку «Найкращі соціальні проекти України». Режим перегляду <http://www.forum.o2.ua/ua/projects>

⁷Згадаємо статистику руйнування пам'ятників В.Леніну: після подій 8 грудня 2014 у Києві (протестувальники звалили і розбили пам'ятник Леніну на Бессарабській площі, відповідальність за

громадських рухів та організацій задля збереження традиційного культурного комплексу українства, утворення нових музеїв, заповідників, пам'ятників тощо), є довгоочікуваним і закономірним процесом становлення культурної пам'яті та самоідентифікації української нації. Він поки ще не є достатнім, щоб компенсувати всі ті численні культурні травми пережиті вітчизняною культурою та надскладну реальність сьогодення, але являє собою потужний рух семіотичного зсуву, результатом якого має стати згарманізований образ України, формування культурної пам'яті та продукування нових культурних смислів, актуальних не тільки для вітчизняної, а й для світової культури.

Особливої уваги заслуговує травматичний культурний досвід українства, унікальний феномен перебування на межі, на території крізь яку проходить цивілізаційний розлом. Такий досвід — це досвід «конфлікту цінностей», «випадковостей», «нестабільностей», «зрад» — важкий і трагічний. Мимоволі на пам'ять спадає відома цитата з щоденника В.Винниченка: «Читати українську історію треба з бромом, — до того це одна з нещасних, безглузких, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи вірніше: півдержавного) існування, що одгризалася на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія — ряд, безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок ...» [3, с. 285]. Майже суцільно-травматична історія українства складає унікальний життєвий досвід нації, а врешті-решт і визначає її ментальність і долю. Таким характером життєвого досвіду обумовлені такі негативні риси національного характеру як байдужість до державних справ (обумовлена століттями безправного положення України то як колонії, то як складової тоталітарної держави), зневір'я у власних можливостях (історичний досвід кривавих розв'язок майже всіх спроб боротьби за незалежність, самостійність і, навіть, національну ідентичність), «життя одним днем» (століття непевного, незахищеного, нестабільного перебування), атрофія комунікативного навичку (тривалий час життя у резервації без права вільних зовнішніх стосунків зі світом).

Черговий історичний маятник повертає українців до ситуації вибору. Так, здобута без відкритої визвольної боротьби, а як результат розпаду комуністичної імперії, незалежність, сьогодні перевіряє українське суспільство на спроможність її втримати. Свідченнями величезних зрушень у суспільній свідомості є осмислення трагічності і помилковості комуністичних ідеологій, необхідність подолання «пострадянських» синдромів та «переоблік» радянської спадщини. У цьому процесі однаково важливим є як тема покаяння, вини, що є основою етичного і естетичного катарсису суспільної свідомості, так і раціональний аналіз життєвого досвіду і надбань української нації того періоду. Адже цілковитий нігілізм або тотальне відмежування від радянської доби позбавляє українство надбань і здобутків, якими можна пишатися і які мають складати позитивний образ нашої нації. Так, український народ у складі СРСР продемонстрував свою інтелектуальну, творчу, військову, економічну спроможність, незважаючи на масштабні втрати всіх видів ресурсів протягом ХХ ст. (революція, війни, репресії, виселення, геноцид). Цей досвід досягнень має стати складовою позитивного іміджу України, адже не таємниця, що наше тяжке минуле потойбіч цивілізаційного буття, часто справляє неприємне враження на партнерів і викликає питання спроможності української нації увійти у коло цивілізованих країн. Натомість у конкурентному сьогоденні відбувається міжнародне, міжцивілізаційне змагання у площині високих технологій, а лідерство отримують лише ті спільноти, які змогли усвідомити власні позитивні та негативні тенденції та досягти внутрішнього соціального консенсусу.

Сьогодні розвій української культури гостро ставить питання національного проєкту, який визначить стратегію і тактику всього розмаїття культуротворення. Важливим є усвідомлення того, що він має бути детермінованим майбутнім, а не минулим. Основою цього процесу може стати досвід та інтелектуальна робота науковців, митців, медійників

акцію взяла на себе партія «ВО «Свобода»), в Україні пошкодили або спробували пошкодити не менше 19 пам'ятників. Одночасно спостерігаємо намагання певної частини населення на чолі з КПУ відновити та відремонтувати пошкоджені монументи. Ще однією ознакою часу є потужна ініціатива та пропозиції щодо оновлення «пантеону героїв» та творення нових пам'ятників.

щодо розуміння нових конфігурацій світової культури. Очевидним є те, що Україна сучасна вже не вписується у ті проекти, що визначали її долю у минулому чи теперішньому часі (радянський, націоналістичний, євроазійський тощо) Формування нового проекту – універсального за змістом та унікального, національного за формою – є сьогодні надзадачею для інтелектуальної еліти українства і основою формування нових типів свідомості (від індивідуального до суспільного рівнів), здатної до здійснення величезної культуротворчої роботи розпочатої черговою хвилею революційних зрушень.

Отже, сучасна українська культура сьогодні вже вкотре стоїть перед вирішенням задачі онтологічного значення: творення державності і інституцій її зовнішнього представництва. Цей процес відбудовування комунікативних зв'язків із світом є сьогодні стратегічною задачею і умовою виживання України у світовому медіаполісі. Такими інформаційно-потужними ресурсами є, насамперед, мистецтво, наука, культура, мас-медіа, дипломатія. Саме ці канали здатні проторувати шлях українству у світову економіку, політику, освіту та змінити сприйняття України зі стереотипу «уламка імперії» на імідж модерної культури з давньою і оригінальною історією та потужною здатністю продукувати сучасні смисли.

Безперечним проривом сьогодні є реальні зміни у соціально-психологічному портреті нації, що втілюється у сплеску громадянської активності, дієвості на хвилі національної самоідентифікації. Відповідальність за продуктивність, тривалість та потужність цих стихійних соціально-культурних трансформацій несе інтелектуальна та мистецька еліта суспільства. Її місія – у творенні нових текстів, символів, міфів, образів сформувати засади національної ідентичності, «уявної реальності» здатної об'єднати єдиними смислами мозаїчність української нації, зумовлену трагічністю її історичної долі. Однією з найскладніших задач у цьому контексті є робота над історичними візіями та культурними травмами, подолання «постколоніальних синдромів» (М.Рябчук) та їх наслідків – ментальних, культурних, політичних, економічних. Це є виклик надзвичайної складності, адже вимагає від авангарду українства виходу на новий рівень культурної реальності – діалогічної та модерної – де буде змістовно наповнюватись український контент – результат діяльній активності нації, нарешті самостійної і самодостатньої.

Література:

1. *Ассман Ян* «Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности». - М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с
2. *Бек У.* Что такое глобализация? Перевод с нем. А.Григорьева, В.Сидельникова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 303 с.
3. *Винниченко В.* Щоденник. Т. 1: 1911-1920 / Редакція, вступна стаття і примітки Григорія Костюка. — Едмонтон—Нью-Йорк: КІУС, УВАН, 1980. — 512 с.
4. *Даренська В.М.* Історіософські виміри феномена національної ідентичності // Практична філософія № 2. – 2009 (№32), с. 85-91
5. *Огієнко І. І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу - К.: Довіра, 1992. – 672с.
6. *Пахльовська О.* Ave, Еуропа! : статті, доповіді, публіцистика / О. Пахльовська. – К.: Пульсари, 2008. – 653 с.
7. *Пахльовська О.* «Україна може існувати лише в одному цивілізаційному вимірі — європейському. Інакше на неї чекає небуття» // г-та «Дзеркало тижня. Україна» №15, 24 квітня 2015.
8. *Козловець М.А.* Національна державність за доби глобалізму // Практична філософія № 2. – 2009 (№32) - с. 164-172.

Семененко А.А. Приобретения и риски современной украинской культуры

Статья посвящена опыту и проблемам украинской культуры, её развитию и перестройке в условиях современной истории. Анализируются вызовы современности относительно возможностей украинцев национальной идентификации, построения государственности и восстановления коммуникативной функции культуры, атрофированной долгосрочным пребыванием в резервации.

Ключевые слова: *глобализация, национальная идентичность, коммуникативная функция культуры, культурная память, культурная травма, национальный культурный проект.*

Semenenko A.A. Achievements and risks of contemporary Ukrainian cultural process

The article is dedicated to experience and problems of Ukrainian cultural process in the context of modern history. Challenges of contemporaneity to power of energy of ukrainity in the process of national identification, state building and renewing the culture's communicative function that had been lost in durable existing in reservation are analyzed.

Key words: *globalization, national identity, communicative function of culture, cultural memory, cultural trauma, national cultural project.*

УДК 101.1::316

В.Б. Фадєєв, кандидат філософських наук,
завідувач відділу філософських проблем етносу та нації
Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України,

СУСПІЛЬСТВО ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ НАУК

Впродовж останніх століть відбулось постання національної держави як провідної форми політичної організації. Воно супроводжувалося поширенням вживання категорії "суспільство" в соціальних науках і в суспільно-політичному дискурсі. В соціальних науках це було пов'язано передусім з тривалим домінуванням субстанційного та організмійного бачення соціальної дійсності, коли суспільство поставало як певний суб'єкт або цілісність, що охоплювала всю множину соціальних процесів. Розвиток соціальних дисциплін і відмова від субстанційних і організмійних метафор викликали сумніви щодо доцільності застосування категорії "суспільство" в науковому дискурсі. Тим не менш попри очевидну втрату свого теоретичного потенціалу суспільство і надалі залишатиметься найпоширенішою практичною категорією публічного дискурсу.

Ключові слова: *суспільство, національна держава, публічний дискурс, соціальні науки, соціальна докса.*

Загальною проблемою соціальних дисциплін є використання термінів і концептів, що перебувають у широкому соціальному вжитку. Через це зазначені поняття і концепти часто-густо набувають значень, які істотно відрізняються від тих, що закріплені за ними в певному науковому полі. Річ не лише в тім, що звичайні носії мови не схильні та не мають особливої потреби дотримуватися чітко визначених значень вживаних ними слів або можуть неадекватно зрозуміти оприлюднені науковцями результати досліджень. Річ в тім, що самі дослідники, перебуваючи в тому чи тому соціальному середовищі, самі потрапляють під вплив такого слововжитку. Тут присутній своєрідний, часто-густо непомітний "дрейф" значень, що дістає вираження в появі нових смислових відтінків та кореляцій. Дійсно, якщо розглядати мову як певну, хай і відкриту, але ж систему, елементи якої перебувають один з одним у відносинах кореляції, тоді поява нових слів і виразів неодмінно має позначитися на тих відносинах, що існували раніше, — вона провокує певні "зсуви" і "перекуси" у зазначеному сплетінні корелятивних зв'язків, спонукає до уточнень і перетлумачень, внаслідок чого старі слова отримують новий зміст. Сама відкритість мови соціальній практиці та історичним змінам, що формують вельми мінливе тло мовлення, унеможливорює беззастережне переконання у наявності незмінного значення слів. Навпаки, чим жвавішою стає динаміка соціокультурних змін, тим менше залишається підстав для цього.

На заваді незмінності значення соціальних термінів і концептів стоїть також сама різномірність і складність соціального життя. Наявність множини позицій та пов'язаних з ними практик відображає не тільки специфічний суспільний "поділ праці", а й неминучий за цих умов нерівномірний розподіл соціокультурної та мовної компетенції. Інакше кажучи, з кожної соціальної позиції відкривається тільки їй властива перспектива погляду на соціальний світ, презентований як множина взаємопов'язаних інших позицій-перспектив. Взаємозалежність цих позицій хоча і передбачає певну єдність і навіть тотожність сприйняття, розуміння і оцінювання подій і реалій світу, втім, вони не є абсолютними, оскільки саме ці відмінності роблять соціальні взаємини продуктивними, уможливаючи обмін і поєднання різного. Зрештою, згода і спільні погляди на реальність зберігаються у часі